

**İRAN TÜRK AĞIZLARINDA ESKİ OĞUZ TÜRKÇESİNİN
(ESKİ TÜRKİYE TÜRKÇESİ) KALINTILARINA DAİR
NOTLAR**

Talip DOĞAN*

ÖZET

Ağızların, dilin tarihî dönemlerine ait unsurları tabiatı gereği daha fazla muhafaza ettiği bir gerçektir. Binli yılların başında İran'a akıp burada asırlar boyunca hüküm sürmüş olan Oğuz Türkleri, dillerini de bu coğrafyada hem sözlü hem de yazılı olarak kullanagelmişlerdir. İran Türk ağızları ise Oğuz Türklerinin, İran coğrafyasındaki tarihî macerasına şahitlik etmiş ve bu maceranın izlerini ağızlarında bugünlere taşımıştır. İran Türk ağızlarında Oğuz Türkçesinin 13. ve 15. asırları arasındaki dönemini kapsayan Eski Oğuz Türkçesine ait unsurlar, varlığını geniş ölçüde sürdürmektedir.

Anahtar Kelimeler: Ağız, İran Türk ağızları, Eski Oğuz Türkçesi.

**THE NOTES ABOUT THE TRACES OF OLD OGHUZ
TURKISH (OLD TURKEY TURKISH) ON IRAN TURKISH
DIALECTS**

ABSTRACT

It is a fact that dialects intrinsically save the elements about the historical periods of the language more. Oghuz Turks who came to Iran in the early 1000s and reigned here for ages used their language both orally and written in this geography. Iran Turkish dialects have witnessed to the historical adventure of Oghuz Turks in Iran geography and carried the traces of this adventure.

---

* Kırıkkale Üniversitesi, Türk Dili, dogan.talip@hotmail.com.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

The elements about Old Oghuz Turkish including the period between 13th and 15th centuries have extensively continued its existence in Iran Turkish dialects.

Key Words: Dialect, Iran Turkish dialects, Old Oghuz Turkish.

İran toprakları, Türklüğe, Karahanlıların 999'da Samanoğulları devletine son vermesiyle açılır. Bu açılışın sonucunda ortaya çıkan boşluğu ise asırlardır Seyhun boylarında ve Aral Gölünün doğusunda yaşamakta olan Oğuz Türkleri doldurur (Ercilasun 2004, 434). Oğuz Türkleri, 11. asırlardan sonra başta Selçuklular ve Gazneliler olmak üzere Karakoyunlu, Akkoyunlu, Safevî, Afşar ve Kaçar Türk devletleri gibi siyasî organizasyonlarla İran'da hüküm sürerler. İran, bir başka açıdan Dorfer'in deyişiyle; "Aşağı yukarı bin yıl İran Türk hanedanlarının (ve Türk ordularının) egemenliği altında kalmıştır" (Doerfer 1969, 1).

Ağızların, eski dil değerlerinden kopuk olmadığı ve bünyesinde birçok arkaik unsuru barındırdığı bilinmektedir. Yukarıda da vurgulandığı üzere, İran coğrafyası binli yılların başından beri Türk dilinin konuşulduğu bir yerdir. Dolayısıyla İran Türk ağızları da, Türklüğün bu coğrafyadaki tarihî macerasına göre şekillenmiştir.

10. ve 11. asırlarda konuşma dili olarak kullanılmış olan Oğuz Türklerinin ağzı, 13. asırdan sonra İran, Azerbaycan ve Anadolu'da yazı dili hâline gelmiştir. Oğuz Türkçesinin 13. ve 15. asırlar arasındaki dönemine, Türkoloji literatüründe Eski Oğuz Türkçesi denilmektedir (Ercilasun 2004, 433).

Bu çalışmada, İran Türk ağızları ile Eski Oğuz Türkçesi eserlerinin dili arasında karşılaştırmalı bir inceleme yapılmıştır. Ayrıca, Eski Oğuz Türkçesinden Azerbaycan Türkçesine devredilen ve dolayısıyla İran Azerbaycanı'ndaki Türk ağızlarında da bulunan bütün özelliklere yer verilmemiş; bu ağızların karakteristik yapılarına dikkat çekilmiştir. İnceleme, İran Azerbaycanı'ndaki Türk ağızları üzerine yapılan çalışmaların metinlerinden hareketle ortaya konulmuştur. Bu çalışmalar ise İran'ın Serap (Gece 1988), Karadağ (Sönmez 1988), Mugan (Sönmez 1988), Zencan (Sönmez 1988), Salmas (Gökdağ 2006), Erdebil (Karini 2009) ve Urmiye (Gökdağ ve Doğan 2009) şehirlerinin ağızlarından oluşmaktadır.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

1. Ünlü Uyumu:

1. 1. Dudak Uyumu: Eski Oğuz Türkçesinde öne çıkan özelliklerden biri, bazı eklerin sürekli düz veya yuvarlak olmasından dolayı dudak uyumunun bulunmamasıdır. Eski Oğuz Türkçesinin bu özelliği, İran Türk ağızlarında geniş ölçüde gözlemlenmektedir. Zira, İran Türk ağızlarında da bazı eklerin hâkim bir şekilde yuvarlak veya düz olması, dudak uyumunu bozan önemli faktörlerden biri olmuştur.

1. 1. 1. Yuvarlak Ünlülü Ekler:

1. 1. 1. 1. İyelik Ekleri: Teklik 1. ve 2. şahıs iyelik ekleri, Eski Oğuz Türkçesinde sürekli yuvarlak şekilde kullanılmak suretiyle dudak uyumunu bozan eklerden biri olmuştur (Gülsevin 2007, 12; Özkan 2009, 111, 112). Bu eklerin dudak uyumuna girmediği örneklerine, Erdebil ili ağızlarında daha yaygın olmak kaydıyla, İran Türk ağızlarında da rastlanmaktadır: *eyrilerünnen, ǰo ğ ilışlarunnan* (Erd/1-67), *sesün* (Erd/1-80), *libasun* (Erd/1-144), *adun* (Erd/2-1), *uşağun* (4-4), *dāstānun* (6-8), *évün* (Erd/1-204), *başunnan* (Erd/1-211), *ğ ızlarun* (Erd/1-240), *nökerün* (Erd/1-273), *merizligün* (Erd/1-307), *ğ ızun* (Erd/1-243), *yanundayam* (Erd/1-606), *daşlarun* (Erd/15-104), *emum* “amcam” (Urm/17-22), *vesfün* (Urm/28-222), *erbabun* (Urm/41-9), *emrüm* (Slm/4-88), *ğ urbanun* (Slm/4-16), *emrün* (Slm/4-79), *uşaxlarun* (Slm/5-22), *ğ enimün* “düşmanın” (Slm/5-28), *şahımārüm* (Krd/305).

1. 1. 1. 2. İlgi Hâli Eki: Eski Oğuz Türkçesinde ilgi hâli eki, ünsüzle biten isimlerden sonra +*Uñ*; ünlüyle biten isimlerden sonra +*nUñ* şekillerinde olmak üzere yuvarlak ünlülüdür (Gülsevin ve Boz 2004, 94; Şahin 2009, 51). İran Türk ağızlarında, daha çok Erdebil ili, Urmiye ve Serap ağızlarında, ilgi hâli ekinin yuvarlak şekilleriyle uyumsuzluğa sebep olduğu gözlemlenir: *senün* (Erd/1-18), *rehmetdigün* (Erd/2-67), *bularun* (Erd/2-84), *ayağımun* (Erd/30-604), *bıranun* (Erd/3-45), *atun* (Erd/6-120), *otağun* (Erd/1-89), *atdarun* (Erd/1-105), *şahun* (Erd/1-190), *ğ ızlarınun* (Erd/1-210), *olarun* (Erd/1-315), *günnerün* (Erd/1-388), *xanımun* (Erd/1-604), *péygemberün* (Erd/1-639), *xanımlarınun* (Erd/1-34), *oğlannarun* (Erd/1-40), *adamlarun* (Erd/1-1157), *toylarun* (Erd/5-24), *ğ erebav'un* (Urm/16-19), *atamun* (Urm/27-22), *ağalarnun* (Urm/20-6), *senün* (Urm/8-53), *évün* (Urm/20-22), *düşmannarun* (Urm/26-18), *allah'un* (Urm/27-56), *duvārınun* (Urm/40-23), *şahun* (Urm/28-101), *ğ ızlarun* (Urm/40-7), *oğlanun* (Urm/40-7), *mallanun* (Urm/40-28), *zamanun* (Urm/40-27), *uşağun* (Urm/61-10), *dāmınun* (Urm/40-22), *ağamun* (Urm/66-26), *senüñ* (Srp/5-21), *nenüñ* (Srp/5-128), *ehlāğ uñ* (Srp/5-133), *senün* (Slm/5-22), *minun* (Slm/10-26).

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010

1. 1. 1. 3. Görülen Geçmiş Zaman Ekleri: Teklik ve çokluk 1. şahıs ile teklik 2. şahıs görülen geçmiş zaman ekleri, Eski Oğuz Türkçesinde daima yuvarlak ünlülü kullanılarak dudak uyumunu bozmuştur (Timurtaş 2005, 139; Özkan 2009, 136). Bu eklerin, yuvarlak ünlülü şekilleriyle İran Türk ağızlarında da dudak uyumuna girmediği görülür. Bu uyumsuzluk; Karadağ, Serap ve Erdebil ili ağızlarında daha çok göze çarpmaktadır: *azdırdün* (Krd/109), *savaşırdun* (Krd/315), *gördüx* (Krd/352), *doldurardux* (Krd/378), *çalxardüx* (Krd/381), *alardux* (Krd/485), *salardux* (Krd/497), *ğ urarduñ* (Srp/1-16), *ğéderdiñ* (Srp/2-79), *dutardux* (Srp/2-79), *ğétmişdiñ* (Srp/2-120), *ğétmedüñ* (Srp/5-5), *apardux* (Srp/5-15), *vérdüñ* (Srp/5-15), *dédüñ* (Srp/1-17), *ğ işğvréydun* (Erd/1-60), *istedün* (Erd/1-106), *ğ eyterdün* (Erd/1-230), *saldun* (Erd/1-290), *ğétdün* (Erd/1-291), *geldün* (Erd/1-424), *aldun* (Erd/30-481), *çağırdun* (Erd/30-608), *görerdün* (2-37), *dédün* (2-58), *gördün* (Erd/5-44), *yandırdun* (Erd/6-147), *éledük* (Erd/14-28), *gelmedük* (Erd/20-17), *ğaldux* (Erd/20-17), *baxardun* (5-12), *yoldaşıduğ* (9-2), *ğ oyardux* (Znc/83).

1. 1. 1. 4. Emir Ekleri: Çokluk 2. şahıs emir eki Eski Oğuz Türkçesinde ünlüyle biten fiillerden sonra *-ñ*, ünsüzle biten fiillerden sonra *-Uñ* şekillerindedir (Timurtaş 2005, 148; Şahin 2009, 43). Dudak uyumuna girmeyen yuvarlak ünlülü bu şekiller, İran Türk ağızlarında da bulunmaktadır: *vérün* (Urm/10-42), *ğédün* (Urm/33-45), *barışün* (Urm/33-45), *çağırun* (Urm/28-165), *xesleyun* (Urm/34-15), *verün* (Erd/1-145), *gelün* (Erd/1-220), *girün* (Erd/1-259), *baxun* (Erd/1-267), *aparun* (Erd/1-347), *yatun* (Erd/1-539), *işmiyün* “içmeyin” (Erd/18-145), *tapun* (1-920), *getirin* (6-61), *bağléyun* (Erd/17-470), *aparunñ* (Srp/1-72).

Eski Oğuz Türkçesinde, teklik 3. şahıs emir eki de Eski Türkçede olduğu gibi (*-zUn*) *-sUn* şekillerinde yuvarlaktır (Timurtaş 2005, 147). Aynı şekilde bu ekin, özellikle Erdebil ili ağızlarında yuvarlak şekilleriyle dudak uyumuna uymadığı görülür: *vérsün* (Erd/1-842), *istesün* (Erd/1-21), *örgetsün* (Erd/1-175), *élesün* (Erd/1-293), *dilesun* (Erd/1-736), *désün* (Erd/30-1293), *getisün* (Urm/43-6).

Eski Oğuz Türkçesinde yuvarlak ünlülü şekilleriyle dudak uyumunu bozan diğer eklerin örnekleri, İran Türk ağızlarında yaygın değildir: *tapup* “bulup” (Krd/27), *azdurub* “şaşırtmış, aldatmış” (Krd/144), *ğ azub* “kazmış” (Krd/118), *çatub* “kurmuş” (Krd/445), *çağurur* (Krd/51), *aksırup* “aksırıp” (Slm/19-23), *avınuğ* (Slm/12-16), *gelür* (Srp/5-133), *gelmeyür* (Srp/5-133).

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

1. 1. 2. Düz Ünlülü Ekler:

1. 1. 2. 1. Teklik 3. Şahıs İyelik Eki: Eski Türkçe döneminde de düz şekilleriyle kullanılmış olan teklik 3. şahıs iyelik eki, Eski Oğuz Türkçesinde dudak uyumuna girmemiştir (Timurtaş 2005, 53; Şahin 2009, 44). Bu ek, benzer şekilde İran Türk ağızlarında da düz ünlülü şekilleriyle dudak uyumunu bozmaktadır: *oğlı* (Urm/20-21), *mülki* (Urm/56-42), *göyli* (Urm/51-17), *güni* (Urm/27-78), *boyı* (Urm/27-248), *özi* (Urm/3-82), *böyügi* (Urm/41-36), *yolu* (Urm/18-9), *toyı* (Slm/2-140), *yüki* (Slm/8-17), *üsti* (Slm/11-17), *xoşı* (Slm/11-24), *ğuşı* (Slm/13-9), *özi* (Slm/15-17), *oğlı* (Slm/16-4), *ğurdu* (Slm/14-114), *güni* (Krd/279), *özi* (Krd/320), *süti* (Znc/328), *özi* (Znc/123), *suvi* (Srp/2-34), *gözi* (Srp/4-45), *merdümi* (Srp/1-5), *düğünü* (Srp/3-35), *oğlı* (Erd/19-364), *yolu* (Erd/30-671), *pulu* (Erd/30-398), *özi* (Erd/13-28), *toyı* (Erd/31-3), *süti* (Erd/6-349).

1. 1. 2. 2. Belirtme Hâli Eki: Eski Oğuz Türkçesinde devamlı düz kullanılan eklerden biri de belirtme hâli eki *+ı*, *+i*'dir (Timurtaş 2005, 52). İran Türk ağızlarında bu ekin, özellikle Urmiye ve Salmas ağızlarında daha yaygın olmak üzere, düz şekilleriyle dudak uyumuna girmediği örneklerine rastlamak mümkündür: *süti* (Urm/29-92), *solduşı* (Urm/64-79), *toyı* (Urm/19-8), *sözüzi* (Urm/8-55), *otu* (Urm/3-11), *göylümi* (Urm/13-39), *ömri* (Slm/5-30), *özünü* (Slm/7-6), *sözi* (Krd/174), *ömri* (Slm/5-30), *özünü* (Slm/7-6), *sözi* (Krd/174), *solduşı* (Znc/208), *üsdüni* (Srp/2-109), *düğünü* (Srp/3-35), *sözi* (Erd/30-705), *sesüzi* (Erd/20-8).

1. 1. 2. 3. Teklik 3. Şahıs Görülen Geçmiş Zaman Eki: Eski Oğuz Türkçesinde teklik 3. şahıs görülen geçmiş zaman eki, daima düz ünlülüdür (Gülsevin 2007, 88; Şahin 2009, 44). İran Türk ağızlarında da bu ekin düz ünlü şekilleriyle dudak uyumunu sık sık bozduğu görülmektedir: *düşdi* (9-8), *oldı* (Urm/3-52), *töh di* (Urm/25-43), *göttdi* (Urm/64-53), *ğurudı* (Urm/55-3), *güldi* (Urm/40-28), *töküldi* (Slm/2-59), *oldı* (Slm/2-28), *tutdı* (Slm/5-1), *durdı* (Slm/9-17), *ğurdu* (Slm/14-9), *öpdi* (Slm/20-16), *tökdi* (Slm/2-52), *döydi* (Krd/49), *sürdi* (Krd/71), *öldi* (Krd/360), *doğdı* (Krd/170), *oldı* (Znc/435), *öldi* (Znc/86), *gördi* (Znc/449), *öpdi* (Znc/450), *götürdi* (Srp/1-27), *durdı* (Srp/2-71), *oldı* (Srp/3-12), *öldürdi* (Srp/5-16), *gördi* (Erd/1-478) *oldı* (Erd/29-76), *ğ oydu* (Erd/29-132), *döydi* (Erd/30-185), *ötürdi* (Erd/29-119), *sürdi* (Erd/30-177).

Bu eklerdeki düzlük ve yuvarlaklıktan kaynaklanan uyumsuzlukların yaygınlığı, ağızdan ağıza değişebilmektedir. Bir ek, kimi ağızlarda sıkça kullanılıp uyumsuzluğa yol açarken kimi ağızlarda ise bazen ortaya çıkmaktadır. Örneğin, ilgi hâli ekindeki yuvarlaklıktan ileri gelen uyumsuzluk; Erdebil ili, Serap ve kısmen de

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010

Urmiye ağızlarında ön plana çıkarken diğer ağızlarında pek yaygın değildir. Aynı şekilde, teklik ve çokluk 1. şahıs ile teklik 2. şahıs görülen geçmiş zaman eklerindeki yuvarlaklık sebebiyle gerçekleşen uyum bozukluğu; Karadağ, Serap ve Erdebil ili ağızlarında diğer ağızlara nispetle daha fazla dikkat çekmektedir.

2. Ünsüz Uyumu: Eski Oğuz Türkçesinde bazı eklerin sürekli tonlu kullanılmasından dolayı ünsüz uyumu bulunmamaktadır (Gülsevin ve Boz 2004, 96; Özkan 2009, 110; Şahin 2009, 45). Bu dönemde sürekli tonlu kullanılmış olan bulunma ve ayrılma hâli ekleri, İran Türk ağızlarında da genellikle tonlu şekilleriyle görülmektedir: *saatde* (Urm/6-7), *isportda* “sporda” (Urm/12-8), *yaşda* (Urm/10-6), *uşaxlıxda* (Urm/25-13), *terefde* (Urm/5-51), *ğ aḡbrıstannıhda* (Urm/14-54), *éşikde* (Slm/2-35), *şahda* (Slm/3-43), *ayaxda* (Slm/14-7), *daşda* (Slm/14-11), *otaxda* (Slm/25-10), *başda* (Slm/38-7), *yéylaxda* (Krd/380), *ğ ışlaxda* (Krd/396), *dibehde* (Krd/404), *yağışda* (Mgn/429), *ğ ıxbéşde* (Mgn/146), *ārāyişgāhda* (Znc/267), *uzaxlıxda* (Srp/3-3), *terefde* (Srp/3-28), *atda* “altda” (Erd/1-691), *hudutda* (Erd/30-207), *dozaxda* (Erd/1-530), *uşaxlıxdan* (Urm/8-13), *ğ etden* “şekerden” (Urm/9-91), *üzüñ den* (Urm/18-16), *sütten* (Urm/29-92), *sabahdan* (Slm/2-108), *ağaşdan* (Slm/4-69), *ğ ardaşdan* (Slm/5-5), *dilenmaxdan* (Slm/23-2), *abaşdan* (Krd/82), *atdan* (Krd/187), *sancaxdan* (Krd/562), *ağaşdan* (Mgn/191), *ğ oşdan* (Mgn/528), *çoxdan* (Mgn/226), *olmamışdan* (Znc/366), *belehden* (Znc/357), *ğ abaxdan* (Znc/422), *allah’dan* (Srp/1-58), *meclisden* (Srp/3-66), *ğ uşdan* (Erd/1-509), *ğ apılıxdan* (Erd/1-219), *herkesden* (Erd/21-20), *şahdan* (Erd/1-601), *ajlıxdan* (Erd/3-47).

3. g Ünsüzünün Korunması: *g* ünsüzü, Eski Oğuz Türkçesinde kelime ve hece sonu ile kelime ortası ve hece başında korunmuştur (Timurtaş 2005, 70, 71). Bu ünsüzün, kelime ortasında iki ünlü arasında, İran Türk ağızlarında da korunduğuna rastlanmaktadır: *sevdiğim* (Urm/7-56), *eger* “eğer” (Urm/31-6), *böyügi* (Urm/41-36), *üregimde* (Urm/12-26), *petegin* (Urm/35-14), *igidler* “yiğitler” (Urm/1-186), *béşige* (Urm/16-23), *böyüg_ıdi* (Urm/19-25), *éñ sig_élemesin* (Urm/17-11), *böyügün* (Krd/603), *dügüm* (Srp/4-42), *üzüğü* (Srp/5-136), *tepiginen* (Erd/1-114), *éşige* (Erd/1-117) *üregi* (Erd/1-550), *gezmege* (Erd/2-64), *dibege* (Erd/6-17).

4. İyelik Eki Almış Kelimelerden Sonra İlgî Hâli Ekinin Kullanımı: Eski Oğuz Türkçesinde iyelik eki almış kelimelerden sonra ilgi hâli eki, genellikle kullanılmamıştır (Gülsevin 2007, 27). Bu yapının, İran Türk ağızlarında kullanılmaya devam ettiği görülmektedir: *babam ismi* (Urm/7-6), *ğ ebrim_üste* (Urm/13-42),

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

dedem_adi (Urm/7-6), *em_oğlum* “amcamın oğlu” (Urm/8-114), *bacım kürekeni* “bacımın damadı” (Urm/14-20), *ğ_ādaşım_oğlı* (Urm/47-99), *sahabın ğ_apisı* (Urm/18-30), *olay yanna* “onların yanına” (Urm/47-104), *bacım oğlı* (Znc/396), *ğ_aynum oğlu* (Mgn/8), *emim_oğlu* (Erd/6-505), *ēmimiz_oğlu* (Erd/30-387).

5. İyelik Eki Almış Kelimelerden Sonra Belirtme Hâli

Ekinin Kullanımı: Eski Oğuz Türkçesinde iyelik eki almış isimlerden sonra, belirtme hâli ekinin kimi zaman kullanılmadığı görülmektedir (Timurtaş 2005, 88; Özkan 2009, 115). Bu eğilim, bilhassa Dede Korkut Hikâyelerinde göze çarpmaktadır (Ergin 1991, 478). Benzer biçimde, İran Türk ağızlarında da belirtme hâli ekinin, iyelik eki almış isimlerden sonra kullanılmadığı olur: *adrésiyn yaz* (Urm/47-95), *ğ_apımız yol_éyledin* (Urm/21-32), *aş ğ_olun* (Slm/1-34), *ğ_ızın istiy* (Slm/11-18), *ölün yandır_cam* (Slm/14-14), *ğ_ızın geti* (Erd/1-448), *erün getirib* (Erd/1-515), *uşaxlarun yéyip* (Erd/1-551), *başın doldur-* (3-32), *ğ_ulağın del-* (3-67), *ağlum_apardı* (Erd/17-2), *ğ_imetin dé* (Erd/30-130).

6. Teklik 3. Şahıs İyelik Ekinden Sonra Belirtme Hâli

Ekinin Kullanımı: Teklik 3. şahıs iyelik ekinden sonra belirtme hâli eki, Eski Oğuz Türkçesinde $+n$ (Timurtaş 2005, 87) şeklindedir.¹ Belirtme hâli eki $+n$, teklik 3. şahıs iyelik ekinden sonra İran Türk ağızlarında da kullanılmaktadır: *adın* (Urm/18-55), *buğdasın* “buğdayını” (Urm/8-103), *çomurun* (Urm/27-276), *üzümün* (Urm/9-115), *hamısın* (Urm/10-25), *ğ_abların* (Urm/27-271), *namazın* (Slm/1-27), *başın* (Slm/3-59), *yélleyin* (Slm/11-28), *memelerin* (Slm/14-20), *üzün* (Slm/18-15), *boynun* (Slm/24-21), *ğ_ışların* (Slm/32-9), *dedesin* (Slm/35-5), *ambarın* (Krd/2), *ğ_apusun* (Krd/30), *tamaşasın* (Krd/92), *birin* (Krd/147), *cavabın* (Krd/617), *başın* (Mgn/47), *erxasın* (Mgn/117), *balasın* (Mgn/325), *südüin* (Mgn/507), *hesabın* (Znc/77), *başın* (Znc/393), *suyun* (Znc/436), *nenesin* (Znc/442), *ikisin* (Srp/4-

¹ Gürer Gülsevin’e göre Eski Oğuz Türkçesindeki $+(s)In$ şekli, teklik 3. şahıs iyelik ekidir ve bu iyelik eki üzerinde eksiz belirtme hâli bulunmaktadır. bk., **age.**, s. 15; Caner Kerimoğlu ise bu meseleyi Orhun Abidelerinden aldığı örneklerle ele alır. Orhun Abidelerinde, *ölür-* fiiliyle kullanılan ve teklik 3. şahıs iyelik ekini alan nesnelere n ile bittiğine dikkat çekerek, teklik 3. şahıs iyelik ekini *-sIn* kabul eder. bk., KERİMOĞLU Caner (2007). “Orhun Abidelerinde 3. Kişi İyelik Ekinden Sonra Yükleme Hâli Eki Kullanıldı mı?”, **Turkish Studies**, Volume 2/3, Summer, s. 322-331; Aynı görüş, Dede Korkut Hikâyelerinden verilen örneklerle Cahit Başdaş tarafından da desteklenmektedir. bk., BAŞDAŞ Cahit (2008). “Türkçede İyelik-Yükleme Sorunu Dede Korkut Örneği”, **Turkish Studies**, Volume 3/1, Winter, s. 6-13.

38), *üçün* (Srp/4-38), *elin* (Srp/5-147), *ğ apısın* (Erd/1-95), *pulun* (Erd/1-134), *börkün* (Erd/1-215), *barmağın* (Erd/1-286), *paçasın* (Erd/1-316), *vezifesin* (Erd/1-6), *ğ urxın* (6-16), *başın* (6-88), *hāmısın* (6-387), *köyneyin* (Erd/29-189), *yarısın* (Erd/30-128).

7. -rAk Ekinin Kullanımı: Eski Oğuz Türkçesinde karşılaştırma bildirmek için canlı bir şekilde kullanılmış olan +rAk eki (Gülsevin 2007, 119; Özkan 2009, 119; Şahin 2009, 56), İran Türk ağzlarında varlığını sürdürmektedir: *azarax* “daha az” (Urm/28-85), *azarağ* (Urm/3-71).

8. -mAlI Ekinin Sıfat-Fiil İşlevinde Kullanımı: Eski Oğuz Türkçesinin sonlarına doğru ortaya çıkıp sıfat-fiil eki olarak kullanılan -mAlI (Ergin 1997, 337; Özkan 2009, 151); bugün sıfat-fiil eki işleviyle İran Türk ağzlarında da yaygın bir şekilde kullanılmaktadır: *görmeli yê* “görülecek yer” (Urm/49-19), *déyilmeli* ve *éşitmeli bir zatdılar* (Urm/1-93), *gülmelidir* (Urm/1-245), *démeli söz* (Urm/27-129), *ğ almalı oldum* (Slm/19-26), *ğ almalı deyilem* (Slm/25-16), *ğ éyitmeli oldum* (Krd/622), *pul vérmeli yérde* (Mgn/473), *gezmeli yérlerinde* (Srp/5-93), *çimmeli su* (Srp/5-104), *yémeli olmuya'cax* (Erd/1-374), *gezmeli yérrerinnen* (Erd/21-13), *götümeli bi şey* (Erd/20-317).

9. -An Sıfat-Fiil Ekinin -dUk Sıfat-Fiil Eki İşlevinde Kullanımı: Eski Oğuz Türkçesinde, özellikle Dede Korkut Hikâyelerinde, sıfat-fiil eki -An, bir başka sıfat-fiil eki -dUk’ın yerine kullanılmıştır (Ergin 1991, 472). Sıfat fiil eki -An, bu işleviyle İran Türk ağzlarında oldukça canlı bir biçimde yer almaktadır: *hész kes_olmıyan gün* “hiç kimsenin olmadığı gün” (Urm/27-80), *dünyaya gelmax heğğ_olan kimin* (Urm/27-132), *deryaya atan sahadi* “denize attığı saat” (Slm/1-8), *men size déyen kimin* (23-32), *bacı dedemiz diyen sözlere emel éliyax* (Krd/184), *at duran yérde* (Krd/186), *éve goymazdıla ta aparan bir günecen* (Krd/367), *doğğuz diyen günü* (Krd/506), *biz gereh palaz vérsax* (Krd/511), *irza gelen zamanı* (Mgn/177), *ağşəğğal gelen yérde* (Mgn/264), *ğız géden gecesine kimin* (Znc/307), *men_istiyen hardéydı birda* (Erd/1-270).

10. tek ve sarı/saru Edatlarının Kullanımı: Eski Oğuz Türkçesinde sık kullanılan *tek* “gibi” ve *sarı/saru* “-a doğru” edatlarının (Hacıeminoğlu 1974, 79, 93), İran Türk ağzlarında kullanılmaya devam ettiği görülür: *türkiye'ye sarı* “Türkiye’ye doğru” (Urm/22-3), *erax terefin bı yana sarı* (Urm/48-7), *bize sarı* (Erd/1-411), *gilan'a sarı* “Gilan’a doğru” (Erd/6-370), *mene sarı* (Erd/22-63), *görmedim küll-i cahanda sen n tek dildäre gözel* (Urm/28 – 337).

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

11. İstek Ekinin -mAk Ekinin İşlevinde Kullanımı: Eski Oğuz Türkçesinde istek ekinin işlevlerinden biri de, *ki* ile bağlanan veya bağlanması gereken cümlelerde, *-mAk* mastar ekinin ifade ettiği manayı vermektir (Gülsevin 2002, 41; Timurtaş 2005, 146). İstek ekinin bu işlevde kullanılması, İran Türk ağzlarında oldukça canlıdır: *adam ğ oxur muna baxa* “Adam buna bakmaya korkuyor” (Slm/2-88), *ğ edim ğ ızı héç ğ oymazdılar oĝlan göre* (Znc/118), *bí cür oynallar, ta ğ zın nenesi xelet getire vére* (Znc/215), *burada ğ erebavılar maşalla hünellidile, ğ oymadı kürd aşı ğ alaya* (Urm/16-7), *gelir munu ki apara toxtada* (Urm/24-84), *day ğ éyri adamın heĝ ğ i yoxdı ona elin vıra* (Urm/5-14), *dedem de gelmişdi, ketde buĝda suvara* (Urm/9-138), *héş kimin heĝ ğ i yox udu, dama çıxa* (Erd/5-7).

12. Söz Varlığı: Bugün İran Türk ağzlarında kullanılmakta olan kimi kelimeler, bazı ses deĝişmelerine uğramış olsalar da, Eski Oğuz Türkçesinin orijinal kalıntıları niteliğinde değerlendirilebilecek türdendir: *güzgi* “ayna” (Urm/27-181), *ulax* “binek hayvanı” (Urm/19-22), *başmax* “ayakkabı” (Urm/42-16), *sümük* “kemik” (Urm/24-65), *apar-* “götürmek” (Urm/25-11), *adaxlı* “nişanlı, yavuklu” (Urm/1-28), *ĝ oşun* “asker, ordu” (Urm/58/32), *sın-* “kırmak” (Urm/5-12), *yu-* “yıkamak” (Urm/9-68), *göyçek* “güzel, hoş” (Urm/55-2), *emcek* “meme” (Urm/42-27), *yandır-* “yakmak” (Urm/2-70), *başmax* (Slm/2-44), *sın-* (Slm/2-127), *sümük* (Slm/2-134), *yu-* (Slm/6-29), *émcek* (Slm/27-8), *başmax* (Krd/499), *tapşır-* “ulaştırmak” (Krd//77), *ĝ oşun* (Krd/151), *ulax* (Krd/378), *göyçeh* (Mgn/266), *başmax* (Mgn/159), *adaxlı* (Znc/301), *közgi* (Srp/3-18), *sümük* (Erd/9-69), *ĝ oşun* (Erd/1-407), *adaxlı* (Erd/19-226), *yu-* (Erd/6-169), *ulax* (Erd/12-66), *saĝal-* “iyileşmek” (Erd/29-69), *sın-* (Erd/29-329), *yandır-* (Erd/5-38), *göyçek* (Erd/30-1029), *azdır-* (Erd/6-515).

SONUÇ

Sonuç olarak İran Türk ağzlarının birçok açıdan Eski Oğuz Türkçesine bağlı olduğu anlaşılmaktadır. Özellikle, İran Türk ağzlarında eklerdeki yuvarlaklık ve düzlükten kaynaklanan uyumsuzluk örnekleri, Eski Oğuz Türkçesiyle paralellik arz eder. Bununla birlikte İran Türk ağzları, diĝer morfolojik ve sentaktik özellikleriyle de Eski Oğuz Türkçesinin dil yadigarlarını saklıyor görünmektedir. Böylece ağzlara, art zamanlı bir bakışla yaklaşmanın gerekliliğini ve bunun önemli neticeler ortaya çıkaracağını vurgulamak yerinde olacaktır. Çünkü ağzlar, eski dil deĝerlerini daha çok muhafaza etmektedir.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010

KAYNAKÇA

- BAŞDAŞ Cahit (2008). “Türkçede İyelik-Yükleme Sorunu Dede Korkut Örneği”, **Turkish Studies**, Volume 3/1, Winter, s. 6-13.
- KERİMOĞLU Caner (2007). “Orhun Abidelerinde 3. Kişi İyelik Ekinden Sonra Yüklem Hâli Eki Kullanıldı mı?”, **Turkish Studies**, Volume 2/3, Summer, s. 322-331.
- DOERFER Gerhard (1989). “İran’daki Türk Dilleri”, **TDAY Belleten 1969**, s. 1-11.
- ERCİLASUN Ahmet Bican (2004). **Başlangıçtan Günümüze Türk Dili Tarihi**, Ankara: Akçağ Yayınları.
- ERGİN Muharrem (1991). **Dede Korkut Kitabı II, İndex-Gramer**, Ankara: TDK Yayınları.
- ERGİN Muharrem (1997). **Türk Dil Bilgisi**, İstanbul: Bayrak Yayınları.
- GECE Mehmet K. (1988). **Serap Ağzı**, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- GÖKDAĞ Bilgehan Atsız (2006). **Salmas Ağzı. Güney Azerbaycan Türkçesi Üzerine Bir İnceleme**, Çorum: Karam Yayınları.
- GÖKDAĞ Bilgehan Atsız ve DOĞAN Talip (ET: 25.05.2010). www.urmiyeagzi.com
- GÜLSEVİN Gürer (2002). “Eski Türkiye Türkçesinde İstek Kipi Üzerine”, İstanbul: **İlmi Araştırmalar**, Cilt XIII. s. 35-50.
- GÜLSEVİN Gürer (2007). **Eski Anadolu Türkçesinde Ekler**, Ankara: TDK Yayınları.
- GÜLSEVİN Gürer ve BOZ Erdoğan (2004). **Eski Anadolu Türkçesi**, Ankara: Gazi Kitabevi.
- HACİEMİNOĞLU Necmettin (1974). **Türk Dilinde Edatlar**, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- KARİNİ Jahangir (2009). **Erdebil İli Ağzları**, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- ÖZKAN Mustafa (2009). **Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi**, İstanbul: Filiz Kitabevi.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

SÖNMEZ Işık (1998). **Untersuchungen zu den Aserbaidshanischen Dialekten von Qaradağ, Mugan, Zäncan**, Göttingen.

ŞAHİN Hatice (2009). **Eski Anadolu Türkçesi**, Ankara: Akçağ Yayınları.

TİMURTAŞ Faruk Kadri (2005). **Eski Anadolu Türkçesi**, Ankara: Akçağ Yayınları.

KULLANILAN ÇEVİRİ YAZI İŞARETLERİ

ä	a - e arası ünlü
å	a - o arası ünlü
é	kapalı e ünlüsü
ê	e - ö arası ünlü
í	ı - i arası ünlü
ó	o - ö arası ünlü
ĩ	u - ı arası ünlü
ú	u - ü arası ünlü
ï	ü - i arası ünlü
ā	uzun a ünlüsü
ē	uzun e ünlüsü
ê	uzun kapalı e ünlüsü
ī	uzun ı ünlüsü
î	uzun i ünlüsü
ō	uzun o ünlüsü
ō̄	üzün ö ünlüsü
ū	uzun u ünlüsü
ū̄	uzun ü ünlüsü
ĩ	kaybolmak üzere olan ı ünlüsü
î	kaybolmak üzere olan i ünlüsü
ḃ	b - v arası ünsüz
ć	c - j arası ünsüz

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

ß	p - f arası ünsüz
Ç	ç - c arası ünsüz
P	b - p arası ünsüz
ğ	g - c arası ünsüz
K	k - g arası ünsüz
T	t - d arası ünsüz
ğ	art damak g ünsüzü
ķ	art damak k ünsüzü
x	art damak h ünsüzü
ĥ	sızıcı ön damak h ünsüzü (k - h arası)
ř	r - l arası ünsüz
ř	r - y arası ünsüz
í	ince l ünsüzü
ņ	düşmek üzere olan n ünsüzü
◌	ulama işareti

KISALTMALAR**Urm:** Urmiye**Slm:** Salmas**Krd:** Karadağ**Mgn:** Mugan**Znc:** Zencan**Srp:** Serap**Erd:** Erdebil

---

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*